

УДК 1751

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Калита А.А., Лазуренко Д.А.

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

У статті розглянуто закономірності застосування провідних перекладацьких трансформацій в англomовних науково-технічних текстах у процесі їх перекладу українською мовою. Визначено, що через наявність розбіжностей у синтаксичних, граматичних і морфологічних структурах англійської та української мов у перекладі термінів науково-технічної галузі широко використовуються лексичні і граматичні трансформації. Серед них найчастотнішими є генералізація, конкретизація, прийом лексичних додавань, перестановка членів речення, членування речення на смислові відрізки та заміна частин мови.

Ключові слова: переклад, терміни, перекладацька трансформація, науково-технічні тексти, мовні системи.

Постановка проблеми. У сучасних умовах бурхливого розвитку науки і техніки виникає проблема якісного перекладу науково-технічної літератури, яка являє собою автономний прошарок лексичного складу сучасних англійської й української мов. Унаслідок цього підвищується актуальність вивчення шляхів і способів досягнення еквівалентності перекладу англomовного науково-технічного тексту українською мовою. Необхідна еквівалентність перекладу пов'язана насамперед з питаннями пошуку адекватних відповідників у мові перекладу. При цьому обов'язковою умовою адекватного перекладу стає вміння перекладача коректно аналізувати граматичну структуру речення, правильно ви-

значати граматичні й лексичні труднощі перекладу іншомовного тексту, пов'язані безпосередньо з нормами мови та видами перекладу. Таким чином, у перекладача виникає потреба знати теоретичні основи перекладу зіставлених мов у цілому, науково-технічного перекладу зокрема, граматичні та лексичні еквіваленти та перекладацькі трансформації, що використовуються ним у процесі перекладу, а також стилістичні особливості науково-технічного тексту.

Аналіз останніх досліджень. Питанням перекладацьких трансформацій як проблеми теорії і практики перекладу з боку і вітчизняних, і зарубіжних учених (див., напр., праці Л.С. Бархударова [1], В.Г. Гака [2], В.І. Карабана [5], Т.Р. Ки-

яка [6], В.Н. Комісарова [7], І.В. Корунця [8], С.Є. Максимова [9], Р.К. Мин'яр-Белоручева [10], Я.І. Рецкера [12]. надається особлива увага.

У їхніх працях пропонуються свої визначення цього поняття, але всі згадані лінгвісти збігаються в думці, що перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною процесу перекладу і без їх використання неможливо здійснити адекватний переклад будь-якого тексту.

Так, наприклад, на думку Р.К. Мин'яр-Белоручева, трансформація є основою більшості прийомів перекладу. Вона полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для відтворення змісту термінологічної лексики [10, с. 201].

Як прийоми логічного мислення, за допомогою яких у процесі перекладу розкривається значення слова іноземної мови у контексті і знаходиться його відповідник у мові перекладу, визначає трансформації Я.І. Рецкер [12, с. 216].

За О.О. Івановим, мета перекладу полягає у відтворенні наскільки це можливо наданої інформації. Цього можна досягти, лише застосувавши певні структурні або семантичні зміни. Ці зміни, які є наслідком лексичних і граматичних розбіжностей у мовах, він називає трансформаціями в перекладі [4, с. 35].

Трансформації визначаються В.Г. Гаком як міжмовні перетворення з метою досягнення еквівалентності текстів оригіналу й перекладу (для збереження функціонального впливу повідомлення) [2, с. 68]. При цьому він підкреслює, що "...відношення між фрагментом оригіналу й відповідним фрагментом перекладу можна представити як перетворення (тобто трансформацію) першого в інший за певними правилами" [там само, с. 164].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми було встановлення способів досягнення еквівалентності перекладу англійських текстів науково-технічного спрямування шляхом виявлення низки перекладацьких трансформацій, застосовуваних під час їхнього відтворення в українському перекладі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): (1) з'ясувати й обґрунтувати подібності і відмінності понять *еквівалентність*, *адекватність* і *тотожність* перекладу; (2) навести визначення поняття *перекладацькі трансформації* у лінгвістичних дослідженнях; (3) класифікувати види перекладацьких трансформацій як частини функціонального способу перекладу; (4) розкрити особливості лексико-семантичних та лексико-граматичних трансформацій у відтворенні англійських науково-технічних текстів українською мовою; (5) встановити специфіку функціонування лексико-семантичних трансформацій у перекладі англійських наукових текстів українською мовою; (6) визначити шляхи досягнення еквівалентності перекладу англійських текстів комп'ютерного спрямування українською мовою.

Матеріалом дослідження слугували англійські тексти, дібрані із науково-технічної літератури комп'ютерної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що мова науково-технічної літератури є частиною загальнонаціональної мови, розвива-

ється всередині неї і за її правилами. Успішність перекладу термінологіки залежить, насамперед, від знання понятійного тезаурусу тієї галузі, якої він стосується, розуміння змісту термінів англійською мовою та знання терміносистеми відповідної галузі рідною мовою. Саме за цих умов досягається те, що кожний вживаний термін забезпечує чітку вказівку на конкретні предмети, процеси, явища й однозначно тлумачитися представниками певної галузі різних країн.

Так у науково-технічній літературі галузі комп'ютерних інформаційних технологій використовуються всі типи термінів: **загальнонаукові** (*система* – *system*, *інформація* – *information*, *елемент* – *element*, *програма* – *program*, *функція* – *function*); **загальнотехнічні**, притаманні всім галузям технічного профілю (*потужність* – *power*, *напівпровідник* – *semiconductor*), **вузькогалузеві**, які позначають поняття, що відображають специфіку галузі (*інтерфейс* – *interface*, *байт* – *byte*, *біт* – *bit*, *програмне забезпечення* – *software*, *неструктурований файл* – *unstructured file*); терміни, **запозичені** комп'ютерною термінологією з інших галузей, передусім, споріднених (*мат. алгоритм* – *algorithm*, *багатокутник* – *polygon*, *крива* – *curve*, *мантиса* – *mantissa*, *фіз. вібрація* – *vibration*, *амплітуда* – *amplitude*), зустрічаються також і **лінгвістичні** терміни, які набули специфічних значень у тій чи тій галузі (*алфавіт* – *alphabet*, *заголовок* – *heading*, *лексикон* – *lexicon*) [12, с. 82].

Зрозуміло, що в науково-технічних текстах, окрім термінологічної лексики вживається велика кількість слів загальнонародної мови. Втім, деякі з них у процесі функціонування набувають специфічного значення. Наприклад: *робочий стіл* – *desktop*, *перезавантажити (комп'ютер)* – *reload*, *захоплення (зображення)* – *capture*, *зависання (системи)* – *hang, buzz*. [11, с. 24].

Головним прийомом перекладу терміна є переклад за допомогою лексичного еквівалента. Еквівалент розуміється нами як постійна лексична відповідність, яка точно співпадає зі значенням іншомовного слова. Терміни, що мають еквіваленти у рідній мові відіграють важливе значення при перекладі науково-технічних текстів, наприклад: *network* (*мережа*), *input* (*ввід*), *output* (*вивід*), *memory capacity* (*ємність пам'яті*), *hard disk* (*жорсткий диск*). Вони слугують опорними пунктами в тексті, від них залежить розкриття значень інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Однак, окрім еквівалентної, до складу науково-технічної термінології входить і безеквівалентна лексика, тобто слова, зміст яких не збігається з іншомовними лексичними поняттями [4, с. 56].

Багато термінів, які не мають точного еквівалента, при перекладі носять описовий характер, наприклад: *follow-up post* – *повідомлення або стаття (відповідь) в онлайн-мову форумі або дискусії*, *computer to plate* – *система прямого експонування на друковані форми, технологія СТР*.

В іншому випадку при перекладі українською мовою використовується не прямий еквівалент певного слова, а його заміник у рідній мові, який більш точно відповідає стилістичним нормам української мови, наприклад: *word processing* – *обробка (опрацювання) текстів*, а не *обробка*

слова, *word processor* – *текстовий редактор*, а не *процесор слова*) [8, с. 156].

У процесі перекладу лексичних одиниць у науково-технічному тексті часто використовують прийом смислового розвитку. Сутність цього прийому полягає в тому, що при перекладі використовується слово чи словосполучення з іншим смисловим відтінком, значення якого є логічним розвитком значення перекладної одиниці. Процес смислового розвитку можна розбити на декілька етапів: сприйняття загального контексту, уточнення значень окремих слів, перевірка на відповідність контексту, побудова логічних ланцюжків, вибір відповідного варіанта, перевірка вибраних слів у загальному контексті [12].

Для передачі одного й того самого змісту засобами іншої мови часто немає значення, якою формою слова буде виражено зміст. Предмет може бути замінений його ознакою, процес – предметом, ознака – предметом і т. ін. Тобто прийом смислового розвитку використовують для більш поглибленого смислового тлумачення тієї чи іншої лексичної одиниці або словосполучення. Наприклад: *Vacuum tubes released a great deal of heat, causing many problems in temperature regulation and climate control.* – Вакуумні лампи виробляли велику кількість тепла, спричиняючи багато проблем у регуляції температури і клімат-контролю.

З-поміж інших способів перекладу термінологічних лексичних одиниць науково-технічних текстів виокремимо такі [10, с. 25]:

– *транслітерація*, що означає спосіб передачі слів і букв однієї мови буквами іншої без урахування особливостей вимови, наприклад (*Java language* – мова програмування *Java*, *Braille keyboard* – клавіатура *Брайля*);

– *транскрипція* як прийом розглядається як спосіб передачі слів і звуків однієї мови системою спеціальних умовних знаків іншої мови, тобто так, як вони звучать мовою оригіналу: *design* – *дизайн*, *blog* – *блог*, *website* – *вебсайт*, *display* – *дисплей*;

– *калькування* розуміється як відтворення комбінаторного складу слова, тобто це, власне, є дослівний переклад частин з наступним складанням цих частин, яке можна здійснювати у тому випадку, коли воно не порушує правил уживання і сполучуваності слів в українській мові: Наприклад: *залівка* – *flooding*, *буферизація* – *buffering*, *закладка* – *bookmark*, *Новий Південний Уельс* – *New South Wales*.

Важливу роль в адекватному розумінні термінів має посилення на контекст та конкретизація термінологічного значення – *program flow* – *процес виконання програми*, *clock speed* – *тактова частота* тощо.

Зауважимо, що певні труднощі викликає переклад інтернаціональної лексики, яка широко використовується в науково-технічній літературі як в українській, так і в англійській мовах. Багато інтернаціональних слів виступають у ролі «псевдодрузів перекладача», позаяк вони близькі за формою до українських слів, але мають різні значення. Наприклад: *accurate* – *точний* (не *акуратний*), *artist* – *художник* (не *артист*), *clay* – *глина* (не *клей*), *conductor* – *провідник* (рідко *кондуктор*), *data* – *дані*, *інформація* (не *дата*), *figure* – *цифра* (рідко *фігура*), *prospect* – *перспектива*

(не *проспект*), *replica* – *точна копія* (не *репліка*), *resolution* – *роздільна здатність* (не *резолюція*), *simulation* – *імітація*, *моделювання* (не *симуляція*), *speculation* – *роздуми* (рідко *спекуляція*).

Переклад інтернаціональних слів ускладнюється тим, що у сполученні з іншим словом вони набувають у науково-технічній літературі певної специфіки. Наприклад: *revolutionary changes in the computer architecture* – *значні* (не *революційні*) зміни архітектури комп'ютера.

Поява нових технологічних пристроїв професійної діяльності IT-фахівців зумовлює виникнення нових виробничих процесів, а відповідно й функціонування великої кількості неологізмів у науково-технічній терміносистемі на позначення цих пристроїв, процесів і явищ. Для правильного перекладу неологізму необхідно проаналізувати структуру слова або словосполучення.

Велика кількість неологізмів галузі з'являється унаслідок переосмислення значень у мові. Наприклад, у загальнонародній мові англійське слово *hardware* означає *металеві вироби, залізо*. У технічній літературі – це вузькогалузевий термін IT-фахівців, що означає – *апаратне забезпечення комп'ютера, апаратура, обладнання, залізо* (проф. жаргон).

Тож, у перекладі науково-технічного тексту домінантами адекватного перекладу будуть засоби, пов'язані з об'єктивністю, логічністю і стислістю викладу. Врахування прагматичних факторів зумовлює внесення до тексту додаткових елементів, виключення з нього надлишкових елементів, з погляду іншомовного адресата, а також перелік змістових перетворень – генералізацію та конкретизацію.

Одна із основних синтаксичних особливостей науково-технічних текстів полягає у використанні великої кількості складнопідрядних і складносурядних речень для вираження логічних зв'язків між об'єктами, фактами, діями.

Характерною рисою англійських науково-технічних текстів вважається використання форм пасивного стану, безособових форм дієслів, дієприкметникових зворотів, специфічних синтаксичних конструкцій [2, с. 55]. Часте вживання пасивних конструкцій в англійській мові пов'язано з характером граматичної системи англійської мови і, передусім, відсутністю в ній відмінків [2, с. 46]. Присудок у пасивному стані може перекладатися різними способами, а саме:

1) формою дієслова на – *ся* (*-сь*) у відповідному часі, наприклад: *Information is entered into the database via fields.* – Інформація вводиться у базу даних через поля;

2) сполученням дієслова *бути* з дієслівними формами на *-но*, *-то* в безособових реченнях, наприклад: *COBOL was developed in 1957.* – COBOL було розроблено у 1957 році.

3) сполученням дієслова *бути* з дієприкметником пасивного стану в минулому часі, наприклад: *Macs were designed with one clear aim: to facilitate interaction with the computer.* – Комп'ютери Макінтош були розроблені з чіткою метою: полегшити взаємодію з комп'ютером;

4) дієсловом в активному стані в неозначено-особових реченнях, наприклад: *This technology is being improved.* – Цю технологію вдосконалюють;

5) пасивний зворот із формальним підметом *it* перекладається неозначено-особовим реченням і супроводжується сполучником *that*, який перекладається як *що*: Наприклад: *It has been predicted that about one third of all work could eventually be performed outside the workplace*; – Прогнозують, що приблизно одна третя всієї роботи врешті-решт буде виконуватися за межами робочого місця.

При перекладі речення з англійської мови на українську його структура може залишатися незмінною або ж повністю, або частково змінюватися. У реченні *We live in a digital age*. – *Ми живемо у цифровий вік* кожне слово перекладається послідовно, і граматична структура англійського речення залишається аналогічною і в українській мові.

Отже, будь-яка зміна порядку слів у реченні вважається зміною граматичної структури речення. Дуже часто замість пасивного стану при перекладі українською мовою вживається активний, наприклад: *Private networks can be attacked by intruders who attempt to obtain information such as Social Security numbers, bank accounts or research and business reports*. – Зловмисники можуть атакувати приватні мережі з метою отримання інформації про банківські рахунки, результати наукових досліджень, номери соціального страхування, бізнесові звіти тощо.

Деякі англійські форми і конструкції відсутні в українській мові, це модальні слова, перфектний інфінітив, герундій, артиклі, форми продовженого часу, формальний підмет *it*. Тому при перекладі українською мовою вживаються заміни членів речення або словосполучень. Наприклад: *It is important not to confuse programming languages with markup languages*. – Важливо розрізнити мови програмування і мови розмітки.

Для досягнення еквівалентного перекладу, досить часто використовують прийом членування речення, коли необхідно перетворити одне речення в кілька або замінити просте речення складним. Наприклад: *Scientists believe nanorobots will be injected into the body's bloodstream to treat*

disease. – Учені вважають, що для лікування хвороби крові людям будуть вводити нанороботів.

Досить поширеним прийомом при перекладі науково-технічної літератури є об'єднання двох простих речень в одне складне. При цьому важливо, щоб зберігався смисл думки носія мови. Наприклад: *However, unpredictable problems are generally unveiled by simulation. They can be discovered only by experimental tests*. – Утім, проблеми, які неможливо було передбачити, зазвичай розв'язуються методом імітації, лише у процесі експериментальних тестів.

Типовий для науково-публіцистичних статей прийом цілісного перетворення тексту, тобто внутрішньої форми як окремого звороту мови, так і всього речення. Наприклад: *Modern word processors also have publishing capabilities, meaning the line separating such programs from DTP software is becoming less clear*. – Сучасні текстові редактори мають особливості, характерні для видавничих програм, а, отже, вони мало чим відрізняються від використовуваних у настільному видавництві.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що розбіжності у синтаксичних і морфологічних структурах англійської та української мов у перекладі текстів науково-технічної галузі широко використовуються лексичні і граматичні трансформації. Серед них найчастотнішими виокремлюють генералізацію, конкретизацію, прийом лексичних додавань, перестановку членів речення, членування речення на смислові відрізки та заміну частин мови. Таким чином, виникають і певні загальні правила співвіднесеності й узгодженості граматичних форм і конструкцій вихідної мови та мови, на яку здійснюється переклад, шляхом застосування відповідних перекладацьких трансформацій. Саме тому детальний опис орієнтованої на переклад такої співвіднесеності є корисним і необхідним засобом для кращого розуміння можливостей, які має перекладач, аби представити адекватний переклад науково-технічних текстів, у тому числі й англомовних, українською мовою.

Список літератури:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Междунар. отношения, 1975. 240 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования: монография. М.: Языки славянской культуры, 1998. 513 с.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львівськ. держ. ун-ті, 1989. 216 с.
4. Иванов А.О. Безэквивалентное и непереводаемое в переводе в свете современной лингвистической теории : дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1984. 190 с.
5. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В.І.Карабан. – Ч. 1. Граматичні Труднощі. Флоренція; Гранада; Київ: Tempus, 1997. 317 с.
6. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу. Німецька мова. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 410 с.
7. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2001. 424 с.
8. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2001. 448 с.
9. Максимов С.Є. Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів. К.: Ленвіт, 2006. 175 с.
10. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: Воениздат, 1980. 297 с.
11. Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Учебное пособие. Третье издание. М.: Флинта; МПСИ, 2006. 416 с.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Р. Валент, 2007. 244 с.
13. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: «Слово», 2000. 146 с.

Калита А.А., Лазуренко Д.А.

Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского

РОЛЬ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В статье рассмотрены закономерности применения ведущих переводческих трансформаций в англоязычных научно-технических текстах в процессе их перевода на украинский язык. Определено, что из-за наличия различий в синтаксических, грамматических и морфологических структурах английского и украинского языков в переводе терминов научно-технической отрасли широко используются лексические и грамматические трансформации. Среди них наиболее частотными являются генерализация, конкретизация, прием лексических добавлений, перестановка членов предложения, членение предложения на смысловые отрезки и замена частей речи. Успех перевода терминологии зависит, прежде всего, от знания области, к которой она относится, понимания содержания терминов на английском языке и знания соответствующей терминологии на родном языке. Этот термин должен четко указывать конкретные темы, процессы, явления и быть однозначно интерпретированным представителями определенной отрасли в разных странах.

Ключевые слова: перевод, термины, переводческая трансформация, научно-технические тексты, языковые системы.

Kalyta A.A., Lazurenko D.A.

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

THE ROLE OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN ENGLISH SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS IN UKRAINIAN LANGUAGE

Summary

The article is focused on the leading regularities of translation transformations in English scientific-and-technical texts used in the process of translation in Ukrainian language. It is revealed that due to differences in the syntactic, grammatical and morphological structures of the English and Ukrainian languages, lexical and grammatical transformations are widely used in translations of scientific and technical terms of definite fields. Among them, the most common are generalization, concretization, lexical additions, repositioning sentence members, sentence division into semantic segments, and replacing parts of speech.

Keywords: translation, terms, translation transformation, scientific-and -technical texts, language systems.